

آمریت جي خاتمي جي پیک لسٽ

THE CHECKLIST FOR ENDING TYRANNY

PETER ACKERMAN AND HARDY MERRIMAN

FROM THE BOOK: IS AUTHORITARIANISM STAGING A COMEBACK?
EDITORS: MATTHEW BURROWS AND MARIA STEPHAN
THE ATLANTIC COUNCIL, 2015
TRANSLATION: DECEMBER 2016

TRANSLATOR'S NOTES

آمريت جي خاتمي جي پيڪ لسٽ

پيٽر اڪرمين ۽ هارڊي ميري مين

اڄوڪي دور جا موتمار تظاد رياستن جي وچ ۾ نه بلڪه رياستن جي اندر آهن، آمر حڪمران پنهنجي ئي عوام مٿان غاصب آهن. عام طور تي اهو مڃيو وڃي ٿو ته اهڙن مظلوم ماڻهن وٽ فقط ٻه رستا بچن ٿا: هڪ ته هو آمريت کي ان اميد تي برداشت ته ڪن وقت سان گڏ اها سترندي، نرم ٿيندي، ۽ ٻيو رستو اهو آهي ته ان خلاف پرتشدد مزاحمتي تحريڪ هلائي. هڪ ٽيون رستو به نه صرف موجود آهي بلڪه اڪثر ان جو ئي استعمال ٿيندو رهيو آهي سو آهي عوامي طاقت ۽ اڀار، عدم تشدد تي ٻڌل هڪ پرپور عوامي تحريڪ، جيڪي اڪثر ويجھي ماضيءَ ۾ اڀرنديون رهيون آهن جن جو ذڪر عام طور تي نه ٿو ڪيو وڃي. 1900 کان وٺي آمريڪا خلاف عام شهريين جي عوامي اڀار جون اهڙيون تحريڪون هلنديون اچن ٿيون. گذريل 200 سالن جي تاريخ ۾ هر سال گهٽ ۾ گهٽ هڪ اهڙي تحريڪ هلندي رهي آهي. 1972 کان پوءِ عام شهريين جي طاقت تي ٻڌل اهڙين تحريڪن ڪيترن ئي ملڪن جي مستقبل جو تعين ڪيو آهي، جمهوريت طرف وڪ وڌائي آهي ۽ نتيجو ڏنا آهن. پر انهن ڪاميابين جي باوجود پاليسي جوڙيندڙ، عالم، صحافي ۽ سماج تي نظر رکندڙ ماڻهو عوامي اڀار جي انهن عدم تشدد تي ٻڌل تحريڪن جي ڪاميابين تي نظر نه ٿا وجهن ته ڪيئن عام ماڻهوءَ بغير تشدد جي جبر تي ٻڌل آمرن کي پرامن تحريڪن ذريعي شڪست ڏني آهي.

پرامن عوامي اڀار تي ٻڌل تحريڪن جو جائزو

عوامي اڀار ۽ مزاحمت تي ٻڌل اهڙين تحريڪن جا ويجھي ماضيءَ ۾ ڪيترائي مثال موجود آهن جن جبر تي ٻڌل حڪومتن جو خاتمو آندو ۽ عوام کي برابري تي ٻڌل شهري حق حاصل ٿيا. سال 2011 کان وٺي مصر، تيونس ۽ تازو 2014 ۾ يوڪرين جي عوام سڄي دنيا کي حيرت ۾ وجهي ڇڏيو، ڇو ته انهن تحريڪن جي اڀرڻ جي اڳڪٿي ڪنهن به نه ڪئي، شايد ڪنهن جي وهم گمان به نه هو ته عدم تشدد تي ٻڌل اهڙيون پرامن عوامي مزاحمت جون تحريڪون انهن ملڪن مان اڀرنديون، اهي بلڪل منفرد ۽ يگانديون تحريڪون هنيون. سال 2000 ۾ سربيا مان اپريل رنگ واري انقلاب (ڪلر ريوليوشن)، 2003 ۾ جورجيا ۽ 2004 ۾ يوڪرين، انهن ملڪن ۾ هڪ ڏهاڪو پهريان ڪنهن ماڻهوءَ به اهو نه پئي سمجهو ته اهڙيون تحريڪون پيدا ٿينديون ۽ جابر حڪمرانن جي خاتمي جو سبب بڻجنديون، 1986 ۾ جنرل فرڊيننڊ فرانڪو، 1988 ۾ چليءَ جي آمر جنرل پنوشي، 1989 ۾ پولينڊ ۾ سوويت پرست حڪمران ٽولي جي پڄاڻي ۽ 1992 ۾ ڏکڻ افرিকা ۾ ڪارن جي شهري حقن جي فتح وغيره.

عالمي توڙي علائقائي ماهر انهن عدم تشدد تي ٻڌل ڪامياب جدوجهدن جي وضاحت ڪرڻ ۽ سمجهڻ جي ڪوشش ڪري رهيا آهن هو اڪثر اهو نتيجو ڪين ٿا ته اهي تحريڪون انهن ملڪن جي مخصوص حالتن جي پيداوار آهن. اهو ان ڪري به جو انهن جا محرڪ ان ملڪ جي اندروني حالتن کي نظر ۾ رکي ڏنا وڃن ٿا، اهي محرڪ هڪ عمومي حڪمت عملي جي حصي طور نه ٿا ڏنا وڃن ته

ڪيئن عام شهري پنهنجن حقن لاءِ جابرن ۽ آمرن خلاف اٿي بيهن ٿا. اسان جي ليڪڪن کي اهو شايد نظر نه ٿو اچي پر جابر حڪمرانن کي اها ڳالهه ضرور ڪڪي ٿي، نظر ۾ اٿن، ڪين عوام جي طاقت جي چڱيءَ طرح خبر آهي ته سندن حمرانيءَ کي سڀ کان وڏو خطرو انهن عام ماڻهن جي مزاحمتي تحريڪ مان آهي.

گذريل هڪ ڏهاڪي کان عوامي مزاحمتي تحريڪن ۾ اضافو ٿيو آهي، تنهن ڪري اهي ماڻهو جيڪي جمهوري تبديلي جي حمايتي آهن ڪين اها ڳالهه سمجهڻي پوندي ته اهي عوامي مزاحمتي تحريڪون ڇو ٿيون ڪامياب ٿين. عدم تشدد تي ٻڌل اهي تحريڪن ٻن مکيا سببن جي ڪري ڪامياب ٿيون ته: هڪ اهڙين تحريڪن کي پتو هوندو آهي ته آمريتي حڪومتون جبر تي ٻڌل هونديون آهن، هو پنهنجي حڪمراني قائم رکڻ لاءِ عوام تي دٻاءُ ۽ جبر ڪن ٿا، ۽ ٻيو ته اهڙين حڪومتن ۾ سڀ ماڻهو جابرن جا وفادار نه ٿا هجن.

عوامي مزاحمتي تحريڪون ڪم ڪيئن ڪن ٿيون؟

مٿي بيان ڪيل انهن ٻن حقيقتن جي بنياد تي عوامي مزاحمتي تحريڪن جا ڪارڪن پنهنجن ماڻهن کي منظم ڪن ٿا، ڪين آمريتي حڪومتن کان ڪٿي الڳ ڪن ٿا، جابر حڪمرانن سان وفاداري وارو رشتو ٽوڙين ٿا ۽ عدم تشدد جو رستو اختيار ڪن ٿا، ۽ بعد ۾ هڙتالن، بائيڪاٽ، عوامي احتجاج ۽ ٻين عملن ذريعي جبر تي ٻڌل سرشتي ۾ خلل وجهڻ شروع ڪن ٿا ته جيئن پنهنجا حق، آزادي ۽ انصاف حاصل ڪري سگهن. عوامي مزاحمتي تحريڪ ۾ جڏهن عوام جو وڏو تعداد شامل ٿئي ٿو، مختلف شعبن، مڪتبه فڪر جا ماڻهو ان ۾ شامل ٿين ٿا ته پوءِ جابر حڪمران انهن مزاحمتي تحريڪن مٿان ڪيترو به تشدد ڪن، سي سمورا هٽڪندا ناڪام ٿين ٿا، ناڪافي ثابت ٿين ٿا، بلڪه انهن جو نتيجو ايتو نه ڪري ٿو، ماڻهن ۾ وڌيڪ غصو ۽ ردعمل پيدا ٿئي ٿو.

جيئن جيئن ردعمل وڌندو وڃي ٿو تيئن تيئن جابر حڪمرانن ۾ ڌار پوڻ شروع ٿين ٿا، حڪومت کان وٺي ان جا ادارا، فوج، پوليس، نوڪر شاهي، ميڊيا ۽ معاشي ادارا، جيڪي رياست جي ڪم لاءِ مڪ هجن ٿا تن ۾ ڌار پوڻ شروع ٿين ٿا. انهن ڌار پوڻ جي صورت ۾ جابر حڪومتن جا وفادار خود ان کان الڳ ٿيڻ شروع ڪن ٿا، جن قوتن ۽ ادارن جي اڌار تي جابر حڪمران پنهنجو راج قائم ڪيو ويٺا هوندا آهن سي ٽٽڻ شروع ٿين ٿا. ادارتي ۽ حڪمرانيءَ جو واڳون ڪمزور ۽ پرڻ لڳن ٿيون، سندن حڪمن تي عمل ٿيڻ ٺپ ٿئي ٿو، سندن رستا سوڙها ٿيندا وڃن ٿا، هنن جو حڪم مڃڻ وارا گهٽيا وڃن ٿا، عدم تشدد جي تحريڪ هلائيندڙ بل آخر ڪامياب ٿين ٿا، هڪ وڏي تبديلي ظهور پذير ٿئي ٿي.

حالتون بمقابلا فن

جيئن ته عوامي مزاحمتي تحريڪون تيزيءَ سان اڀري رهيون آهن ۽ انهن جا اثر تمام گهڻا آهن تنهن ڪري ضروري آهي ته انهن محرڪن جو جائزو وٺون جيڪي ان جي نتيجن جو تعين ڪن ٿا. ڇا ان جي پونيان ان ملڪ (خطي) جون حالتون جو هٿ هوندو آهي جيڪي عوامي اڀار جي تحريڪ جي ڪاميابيءَ

جو تعين ڪن ٿيون يا وري ٻنهي ڌرين جي ڪاميابيءَ جو تعين سندن حڪمت عمليون، هنر ۽ قدم ڪن ٿا ته ڪامياب ڪير ٿئي ٿو؟

اسان جنهن اداري جو حصو آهيون (يعني عدم تشدد ذريعي تظادن جي حل لاءِ ڪمنڊر انٽرنيشنل سينٽر آن نان وايولينٽ ڪانفلڪٽ) ان اداري جي مقصدن جو هڪ اهم حصو آهي ته عدم تشدد نقطي جو مطلب آهي ته تحريڪ جي اڳواڻن کي هي ڳالهه به ذهن نشين ڪرڻ گهرجي ته مخالف ڪٿي رد عمل ۾ تشدد جو رستو اختيار ته نه ڪندو. ڪجهه ماڻهن جو خيال آهي ته عدم تشدد جي تحريڪ صرف انهن حڪومتن خلاف ڪامياب ٿي سگهي ٿي جيڪي آمر سخت نه هجن، يعني سفاڪيت ۽ بربريت تي ٻڌل ردعمل اختيار نه ڪن. پر اهڙا ماڻهو هيءَ حقيقت وساري ٿا وهن ته دنيا جي بدترين آمريت کي عدم تشدد ذريعي شڪست ڏني وئي جن ۾ ڏکڻ آفريڪا جي نسل پرست اقليتي حڪومت، فلپائين جو ڊڪٽيٽر مارڪوس، چليءَ جو پنوشي ۽ پولينڊ ۾ ڪميونسٽ حڪومت شامل آهي، ۽ ويجهي ماضيءَ ۾ مصر ۾ ڊڪٽيٽر هسني مبارڪ ۽ تيونس ۾ بين علي شامل آهن. انهن سڀني حڪومتن ۽ حڪمرانن مان ڪنهن لاءِ به نه ٿو چئي سگهجي ته ڪي اهي رحمدل، گهٽ سفاڪ هنڌون يا وري عوام جي تحريڪن کي ڊٻائڻ لاءِ ڪنهن به سفاڪ عمل ڪرڻ کان گهٻرائڻ وارا ۽ پوئتي هٽڻ وارا هئا.

ان حوالي سان ڪافي انگ اکر پڻ موجود آهن. سال 2008 ۾ فريڊم هائوس تنظيم طرفان جاري رپورٽ ڪيترن ئي تحريڪن جو جائزو ورتو، تقريبن 64 اهڙن ملڪن جو جائزو پيش ڪيو جيڪي آمريت کان جمهوريت ڏانهن سفر ۾ هنيون. ان جائزي ۾ انهن سببن ۽ عنصرن جو جائزو ورتو جيڪي سول مزاحمتي تحريڪ مٿان اثر انداز ٿيا. 1975 کان 2006 تائين هلندڙ تحريڪن جو جائزو ورتو ويو. ان رپورٽ جو هڪ پيراگراف اوهان سان هتي ونڊجي ٿو: ”سول مزاحمتي تحريڪن جي ڪاميابي ۽ ناڪاميءَ پٺيان جن عنصرن جو جائزو ورتو ويو انهن ۾ سياسي ۽ ماحولياتي سبب شامل نه هئا، پر اها صاف خبر پئي ته امير ۽ شاهوڪار سماجن جي بجاءِ شهرين جي مزاحمتي تحريڪون گهڻو ڪري غريب، پوئتي پيل پسمانده ملڪن ۾ ڪامياب ٿيڻ جا امڪان وڌيڪ آهن. ان تحقيق ۾ اهڙي به ڪا شاهدي نه ملي جنهن مان اهو لڳي ته عوامي مزاحمتي تحريڪ پٺيان مذهبي توڙي نسلي اختلافن جو به هٿ ڪارفرما آهي. نه ئي ڪهڙو حڪمران يا غاصب حڪومتي نظام موجود آهي ۽ ان سان ڪو تحريڪ تي فرق پيو هجي.“

جنهن عنصر جو جائزو ورتو ويو ۽ ان جو اثر پڻ نظر آيو سو هو مرڪزيت تي ٻڌل حڪومتون. رپورٽ جي ليکڪن لکيو ته ”تحقيق ثابت ڪيو ته جتي به آمراتي طرز حڪومت جيڪا مرڪزيت تي دارومدار رکي ٿي موجود آهي ان سان مهاڏو اٽڪائڻ، مزاحمتي تحريڪ هلائڻ نسبتن آسان آهي ان حوالي سان ته ان ملڪ جي ماڻهن کي متحرڪ ڪرڻ سولو آهي.“

ان رپورٽ جو مجموعي طرح نتيجو اهو نڪتو ته تحريڪن جي ڪاميابيءَ جو تعين ملڪ جون حالتون ڪن ٿيون. ان رپورٽ جي ٽن سالن بعد هڪ ٻئي عالم اريڪا چينوويٽ ۽ ماريا اسٽيفن پنهنجي ايوارڊ يافته ڪتاب ”عوامي مزاحمتي تحريڪون ڇو ٿيون ڪامياب ٿين“ ۾ 1900 کان 2006 جي عرصي تائين دنيا جي 323 ملڪن جي تحريڪن جو جائزو ورتو. جنهن ۾ هنن ثابت ڪيو ته دنيا ۾ عدم تشدد تي ٻڌل تحريڪون 53 سيڪڙو ڪامياب ٿيون، جڏهن ته پرتشدد تحريڪون صرف 26 سيڪڙو ڪامياب ٿين

ٿيون. سندن تحقيق اهو پڻ ثابت ڪيو ته رياست جون پرتشدد ڪاروايون ۽ ٻيا عنصر توڻي جو اهڙين تحريڪن جي ڪاميابين تي اثر انداز ٿي سگهن ٿا پر کين اهڙا ڪي به سماجي، معاشي يا ادارتي ڍانچو نظر نه آيا جيڪي تحريڪن جي ڪاميابيءَ جو تعين ڪن. سمورين تحريڪن جو جائزو وٺڻ بعد هو ان نتيجي تي پهتا ته ”اهي ماڻهو جيڪي ملڪ جي مقامي حالتن تي زور ٿين ته تي اهي ئي اهڙين تحريڪن کي ناڪام ڪن ٿا، پر نتيجو ته اهو آهي ته عدم تشدد تي ٻڌل تحريڪون اڪثر ڪاميابي ماڻين ٿيون.“

اها تحقيق ثابت ٿي ڪري عوامي اڀار جي تحريڪن بابت سماج ۾ روايتي غلط سوچ موجود آهي. سندن سوچ جو بنياد ئي غلط آهي. تحريڪن جون صلاحيتون ۽ حڪمت علميون ڪاميابي ۽ ناڪامي تي وڌيڪ اثر انداز ٿين بنسبت مقامي حالتون. اها سوچ غلط آهي ته ڪاميابيءَ جو تعين صرف حالتون ڪن ٿيون. مثلاً آمريتن سان مهادو اٽڪائڻ وارين ڌرين کي پهريون فيصلو ته اهو ڪرڻو پوندو آهي ته مزاحمت ڪهڙي انداز سان ٿيڻ گهرجي. ان جي توقع رکڻ نامناسب نه ٿيندي ته جيڪڏهن نتيجي جي مٿان گهڻو اثر انداز ٻاهريون حالتون ٿينديون ته پوءِ ان صورت ۾ صرف ويڙه ڪيئن ڪجي وارو نقطو ڪافي نه آهي. ان صورتحال ۾ تحريڪ تشدد واري هجي يا پرامن ٻنهي جو نتيجو ساڳيو نڪرندو بلڪه ڪيترن ڪيسن ۾ ايئن ئي ٿيو آهي.

پر انگ اکر ڪجهه ٻيو ٿا ٻڌائين، سال 1900 کان 2006 تائين ٿيل جهيڙن ۾ عوامي اڀار جون ڪيتريون ئي تحريڪون ڪامياب ٿيون آهن. ڪجهه ماڻهو اهو چئي سگهن ٿا ته پرامن جدوجهد وارا اهڙا مطالبو ۽ مسئلا ڪٿي ويڙه ڪن ٿا جيڪي آسان ۽ حاصل ڪرڻ جهڙا هوندا آهن. پر هن تحقيق جي عالمن ان دليل کي اڳ وٺي سمجهندي لکيو آهي ته ”پرامن احتجاجي مزاحمتي تحريڪن جي وڏي اڪثريت آمريت تي ٻڌل حڪومتن خلاف ئي شروع ٿي آهي. جتي پرامن تحريڪن کي پڻ مومار نتيجو پوڳڻ جهڙي صورتحال موجود هئي.“

ان ساڳئي موضوع تي پنجاه سال اڳ نوبل پرائز حاصل ڪندڙ معاشي ماهر ٿامس شيلنگ پنهنجي لکيل ڪتاب ”عوامي مزاحمت هڪ قومي دفاع جي شڪل ۾“ لکيو هو ته ”آمر ۽ ٿام شهري لڳ ڀڳ ساڳي صورتحال ۾ آهن، عوام کيس سڀني شين کي محروم ڪري سگهي ٿو جيڪڏهن وٽن هڪ منظم تنظيم هجي ۽ گڏيل طور ان کان انڪار ڪري سگهن. ۽ آمر پڻ عوام کان سڀ شيون چني الڳ ڪري سگهي ٿو، هو کين حڪومتي طاقت جي استعمال سان سڀني شين کان محروم ڪري سگهي ٿو. ٻنهي ڌرين وٽ اها هڪ بارگينگ واري صورتحال آهي، ٻنهي مان جيڪا منظم ۽ ظابطي ۾ هوندي ڪاميابي ان جي ٿيندي.“

شيلنگ جي مطابق عوامي مزاحمتي تحريڪ جن حڪمت عملين جي چونڊ ڪندي ان جو فائدو ۽ نقصان آهي، ساڳي طرح جابرائي ۽ آمرائي حڪومت پڻ جيڪا پاليسي اختيار ڪندي ان جا پڻ ٻئي نتيجو نڪري سگهن ٿا. ڪامياب اهو ٿيندو جيڪو ٻئي شيون ذهن ۾ رکي فيصلو ڪندو. عوامي مزاحمتي تحريڪ جو سمجهدار اڳواڻ چاهيندو ته اهڙيون حالتون پيدا ٿين جن جي ڪري آمر حڪمران کي وڌيڪ ماڻهو ڇڏي وڃن، جڏهن ته ظالم حڪمران وري مختلف هٿڪڏين سان ماڻهن جي اطاعت جاري رکڻ چاهيندو جنهن ۾ اڪثر هو تشدد جو سهارو وٺندو آهي، هن جي ڪوشش هوندي آهي ته گهٽ تشدد ذريعي ماڻهن جي وڏي

آبادي کي غلام بڻائي رکي. ان جهڙي جو نتيجو اهو نڪرندو ته ڪيترا ماڻهو هن جي رعيت ٿي رهڻ پسند ڪن ٿا يا بغاوت ڪن ٿا، جنهن جو تعداد وڌيڪ هوندو سو ئي آخر ۾ ڪامياب ٿيندو.

چيڪ لسٽ (چاتي ڏيان ڏيڻ گهرجي)

ڪنهن به عوامي مزاحمتي تحريڪ جي ڪاميابي پٺيان حڪمت عملي ۽ گرن جو اهم ڪردار هجي ٿو تنهن ڪري اسان کي انهن صلاحيتن، هنرن جو جائزو وٺڻ گهرجي جيڪي مختلف تحريڪن ۾ عمل هيٺ آيون آهن، انهن مان 3 صلاحيتون ۽ حڪمت عمليون ڪاميابي حاصل ڪرڻ لاءِ اهم آهن:

پهرين: ماڻهن کي گڏ جي صلاحيت

ٻين: عمل جي منصوبه بندي ڪرڻ

ٽين: پرامن ظابطو

عوامي مزاحمتي تحريڪ ۾ جيڪڏهن مٿيون صلاحيتون موجود آهن ته پوءِ سندن عمل مان هيٺيا تي رجحان صاف نظر ايندا:

پهريون: عوامي مزاحمتي تحريڪ ۾ خلق جو وڏو تعداد حصو وٺندي نظر ايندو

ٻيون: پرتشدد ڪاروايون ايترو موثر نه رهنديون بلڪه ان جا نتيجا ايترا نڪرڻ شروع ٿيندا

ٽيون: تحريڪ جا مخالف ماڻهون جابر حڪومتن جو ساٿ ڇڏيندا ويندا.

مٿين ٻنهي شين کي گڏائي اسين ان کي چيڪ لسٽ سڏيون ٿا جنهن تي ڏيان ڏيڻ جي ضرورت آهي، ذهن ۾ رکڻ جي ضرورت آهي. مٿيان رجحان ۽ تبديليون اچڻ بعد عوام مزاحمتي تحريڪ جي ڪاميابيءَ جي ڪنجي آهن. اها هڪ اهڙي ته تاجي پيٽي آهي جنهن سان ماڻهن کي پنهنجي تحريڪ جي موثر هجڻ ۽ سوچ کي پڻ ان راه تي منظم ڪرڻ جو ڏس ملي ٿو.

ان مقصد کي حاصل ڪرڻ لاءِ ان چيڪ لسٽ جو هڪڙو فائدو اهو به آهي ته تحريڪ دوران جيڪڏهن ماڻهو راه تاڙي وڃي، اڳتي پوئتي ٿي وڃي ته ان تي نظر ڦيرائي جيڪا ڪيس واپس آڻي سگهي ٿي. عوامي مزاحمتيءَ جو تحريڪون تمام گهڻيون پيچيده هونديون آهن، خاص ڪري جڏهن تحريڪون هلندڙ هونديون آهن ته ان وقت وڌيڪ عنصر ڪهڙا موثر آهن انهن جو تعين ڪرڻ ڏکيو ٿي پوندو آهي. اسان جو خيال آهي ته تحريڪ دوران ڪو ماڻهو جيڪڏهن مٿين ڳالهين جو جائزو وٺي، اهو ڏسي ته مٿيون صلاحيتون ۽ رجحان موجود آهن يا نه ته ڪيس تحريڪ جي ڪمزورين، سگهه ۽ مستقبل جي خبر پئجي ويندي.

انهن جا وڌيڪ تفصيل اسين هيٺ ڏئي رهيا آهيون:

پهريون: ماڻهن کي گڏ ڪرڻ جي صلاحيت

جابر ۽ آمر حڪمرانن کي ماڻهن کي وراهيو ۽ حڪومت ڪريو جو تمام گهڻو تجربو حاصل آهي تنهن ڪري جيڪي ماڻهو کين چيلينج ڪن ٿا انهن وٽ ماڻهن کي گڏ ڪرڻ جي صلاحيت وڌيڪ هجڻ گهرجي. ايڪو پيدا ڪرڻ، ان کي برقرار رکڻ هڪ اهڙو ڪم آهي جنهن جون ڪيتريون ئي شڪليون

آهن، جنهن جو مک مقصد اهو ته هجي ته حڪ اهڙو وزن جوڙڻ جنهن تي ماڻهن جو ڀروسو هجي، هو يڪراءِ هجن، تڏهن ئي سندن ٻڌي قائم رهي سگهي ٿي. اهو تڏهن ئي ممڪن ٿي سگهي ٿو جڏهن تحريڪ جي اڳواڻن پنهنجي عوام (خلق) جي قدرن جي خبر هجي، هنن جي باري ۾ گهري ڄاڻ حاصل هجي، ماڻهن جي انهن ۽ اميدان کان واقف هجن. ان ڄاڻ جي بنياد تي ئي مستقبل جي خوابن ۽ مقصدن جو چارٽر، منشور جڙي سگهي ٿو، ۽ بعد ۾ عوام تائين پهچائي سگهجي ٿو ۽ ان جي بنياد تي ماڻهن کي متحرڪ ڪري سگهجي ٿو. بهتر مقصد ماڻهن عمل لاءِ اتساهه بخشيون ۽ اجتماعي مقصد لاءِ اڳتي وڌڻ لاءِ همت ڏيندو.

ايڪو قائم ڪرڻ لاءِ قيادت جي موجودگي پڻ اهم آهي ۽ ان سان گڏ اهڙو تنظيمي ڍانچو جيڪو ماڻهن جي نظر ۾ صحيح هجي ڇو ته تحريڪ ۾ حصو وٺڻ هڪ رضاڪارانه عمل آهي، اڳواڻن وٽ ڪو رسمي ڪمانڊ ۽ ڪنٽرول موجود نه هوندو آهي جنهن ذريعي هو ماڻهن کي منظم ۽ متحرڪ ڪري سگهن. ٻين لفظن ۾ تحريڪ ۾ فيصلا اهڙي طرح ڪرڻ ۽ ٿيڻ گهرجن جو ماڻهو نه صرف صحيح بلڪه جائز سمجهن. هر تحريڪ جا فيصلا ساز ادارا ۽ سرشتا مختلف هوندا آهن، ڪن ۾ صرف مرڪزي اڳواڻ گڏي ڪندا آهن ته ڪن ۾ وري هيٺئين سطح تائين فيصلا سازي ڪئي ويندي آهي. هر تحريڪ جي اندر اڳواڻ ڪانسواءِ به ڪيترائي اهڙا مقامي اڳواڻ گهرجن جن وٽ ماڻهن کي ميڙ من ڪري هلائڻ جو هنر هجي، اتحاد ٺاهڻ، ڳالهون ڪرڻ ۽ مختلف گروهن جي مفادن کي نظر ۾ رکندي معاملا اڳتي وڌائڻ جي صلاحيت هجي. ڊگهي عرصي تائين عوام ۾ ايڪو قائم رکڻ لاءِ لائق ۽ قابل قيادت جو هجڻ ضروري آهي.

اهڙي ئي قيادت ۽ ايڪي جو مثال اسين 1980 جي ڏهاڪي ۾ ڏکڻ آفريڪا ۾ ڪارن جي هلايل تحريڪ ۾ ڏسي سگهون ٿا. اپارٽائيڊ خلاف مهم سوين ننڍا ننڍا اتحاد ٺهيا جن حڪومت جي نڪ ۾ دم ڪري ڏنو، ميونسپل ڪميٽي طرفان پاڻي نه ملڻ کان وٺي ضروري خدمتن جو مطالبو به شامل هو ته اپارٽائيڊ جي خاتمي جو مطالبو پڻ. اهي سڀ گروپ جيڪي وري هڪ وڏي اتحاد يونائيٽڊ ڊيموڪريٽڪ فرنٽ جو حصو هئا، انهن جا اڳواڻ مقامي سطح تي مختلف ۽ ٻيا هئا جنهن ڪري سندن حڪمت عملي ۾ مقامي سطح تي ٻيا اشوز هئا، مثلاً بازارن ۾ شيون خريد ڪرڻ جو بائيڪاٽ وغيره ۽ ساڳئي وقت قومي سطح تي تحريڪ جو حصو پڻ رهيا.

ٻيون: عملي منصوبه بندي

موثر شهري مزاحمتي تحريڪ هڪ انتهائي پيچيده عمل آهي، عام طور تي ماڻهو ان کي ڏاڍو آسان وٺندا آهن ڇو ته سندن نظر ۾ پرامن جدوجهد جو مطلب صرف جلوس ڪيڙ هوندو آهي، ها ايئن ضرور آهي پر جلوس ڪيڙ حڪمت عملي جو صرف هڪ حصو آهي. جيڪي تحريڪون موثر ۽ جاندار هونديون آهن انهن کي خبر هوندي آهي ته ڪهڙا اپاءَ ۽ گر استعمال ڪجن، ڪڏهن، ڪيئن ۽ ڪهڙي وقت ڪهڙي حڪمت عملي اختيار ڪجي ۽ ان جي سرواڻي ڪير ڪندو، ان عمل جو فوڪس سماج جي ڪهڙي حصي تي هوندو ۽ بعد ٻيا ڪهڙا قدم کڻڻ گهرجن، مطلب ته هڪ مربوط حڪمت عملي گهريل هجي ٿي.

مٿين سوالن جا جواب حاصل ڪرڻ لاءِ پنهنجي مخالف قوتن جي طاقت، ڪمزورين جو ڪاٿو لڳائڻ بعد تفصيلي منصوبه بندي گهري غور وڃياري بعد ڪرڻي پوندي آهي. عمل جي ميدان ۾ گهڙڻ کان پهرين ان ڳالهه جو به اندازو لڳائڻ گهرجي هي چڪتاڻ ڪيتري حد تائين وڃي سگهي ٿي، ۽ امڪاني طور اسان جا ملڪ جي اندر ۽ ٻاهر ڪهڙا اتحاد ٿي سگهن ٿا جيڪي ان چڪتاڻ تي اثر انداز ٿي سگهن ٿا. ان قسم جي وصيع نظر رکڻ جي صورت ۾ تحريڪ جا ساٿي هڪڙو پلان جوڙي سگهن ٿا جنهن ۾ ننڍي مدي کان وڃي عرصي ۽ بگهي عرصي جي منصوبه بندي شامل هجي. جيئن عمل جي ميدان ۾ لهيو ته حالتون تبديل ٿيندي نظر اينديون، انهن جو جائزو وٺي گهربل تبديليون ڪرڻيون پونديون. واضع سوچ ۽ جنهن انداز منصوبه بندي ڪئي وڃي ٿي سي ٻئي عنصر تمام گهڻا اهم آهن.

جڏهن عمل شروع ٿي چڪو هوندو آهي، تحريڪ هلندڙ هوندي آهي تنهن وقت اسان کي مورضي حالتن ۽ تحريڪ جي اڳواڻن جي صلاحيتن جي وچ ۾ ويجهڙائي وارو تعلق نظر اچي ٿو. ڇو ته عملي منصوبه بندي جو بنياد مورضي حالتون هونديون آهن جن جو جائزو وٺڻو پوندو آهي ته تحريڪ لاءِ فائديمند آهن يا نقصانڪار. ان بعد ئي تحريڪ فائديمند حالتن مان فائدو حاصل ڪرڻ جي ڪوشش ڪندي آهي.

هلندڙ تحريڪ دوران منصوبه بندي جي حساس ڪردار جي نوعيت جو اندازو ڀوليندڙ ۾ يڪجهيتي جي 1980 واري تحريڪ آهي. پورهئين کي پنهنجن ڪمزورين ۽ طاقت جو اندازو هو جنهن جي بنياد تي هنن آزاد مزدور تحريڪ جو مطالبو ڪيو ته ملڪ ۾ ٿرڊ يونين آزاد هجڻ گهرجن. پر هنن مزدورن وقت ڪميونسٽ حڪومت جي خاتمي جو مطالبو نه ڪيو، هنن پنهنجي توجهه مزدورن جي ايڪي تي ئي رکي، هڙتال جو اعلان ڪيو، ڪم جي جائين تي قبضه ڪيا، ان کان اڳ ڪيل هڙتالن ۾ هنن فيڪٽرين جي ٻاهران احتجاج ڪيا هئا. پورهيتن جي جدوجهد کي وڌيڪ تقويت ميڊا جي متبادل ۽ آزاد ادارن ڏني جيڪي ان تحريڪ کان اڳ ئي قائم ٿي چڪا هئا. ان بگهي عرصي تائين هلندڙ تحريڪ بل آخر اهو وڏو سياسي مقصد پڻ حاصل ڪيو جنهن هيٺ ڀوليندڙ ۾ 1989 ۾ جمهوري انقلاب آيو.

ٽيون: عدم تشدد جو نظم و ضبط

تحريڪ دوران عدم تشدد وارو نظم و ضبط برقرار رکڻ انتهائي اهم هجي ٿو ڇو ته تحريڪ دوران ڪيترائي چڙ ڏياريندڙ عمل ٿيندا آهن، هٽڪندا استعمال ڪيا ويندا آهن، پر ان قسم جو ظابطو ان تحريڪ جو روح هجي ٿو ڇاڪاڻ ته ان سان تحريڪ ۾ ٻيا عام شهري پڻ شامل ٿين ٿا، مخالف جڏهن تشدد جو استعمال ڪري ٿو ته کيس خبر آهي ته ان جي قيمت ڳري هوندي، پر امن ماڻهن مٿان تشدد ڪرڻ سياسي حوالي سان تمام گهڻو هاجيڪار ثابت ٿيندو رهيو آهي، مخالف ڌر ۾ ڌار به پئجي سگهن ٿا ۽ سرڪار کي ان جا وفادار ڇڏي به سگهن ٿا. اهڙا ڪيترائي مثال چينوويٽ ۽ اسٽيفن جي تحقيق ۾ موجود آهن. عدم تشدد ۽ پر تشدد تي ٻڌل تحريڪن ۾ اهي اهم فرق آهن جن سان سندن ڪاميابي ۽ ناڪامي جا چانس وڌي ويندا آهن.

تحريڪ جي اندر عدم تشدد وارو ظابطو تڏهن ئي حاصل ڪري سگهجي ٿو جڏهن ان ۾ شامل ڪارڪنن کي اعتماد هجي ته هو عدم تشدد جي رستي ذريعي پنهنجا مقصد حاصل ڪري سگهن ٿا. ان حوالي سان ڪارڪنن کي سول مزاحمتي تحريڪ جي ڪم ڪار بابت مفصل معلومات مهيا هجڻ انتهائي ضروري

آهي، ماڻهن کي اها به پليءَ پٽ خبر هجڻ گهرجي ته هن قسم جون تحريڪون ڪامياب ٿينديون آهن. ان ڪري تحريڪون پنهنجي اندر ان قسم جي رجحانن، روايتن ۽ ڪلچر کي عام ڪن ته عدم تشدد جي تحريڪ هڪ بهترين رستو آهي جنهن جي ادر پر تشدد عمل کي هرگز شامل ٿيڻ نه ڏجي. سربيا جي ڊڪٽيٽر سلوبڊن ملاسوک کي جڏهن اتي جي ماڻهن تحريڪ ذريعي هٽايو پئي ته هنن تحريڪ ۾ شامل ٿيندي ماڻهن کي عدم تشدد واري تحريڪ بابت ڄاڻ ڏني پئي ۽ سندن تربيت ڪئي پئي.

هن قسم جي تحريڪن کي عدم تشدد جو رستو اختيار ڪرڻ اخلاقي جواز ۽ دليل ڏيڻ جي ضرورت نه ٿي هجي بلڪه ان جي برعڪس اڳواڻ ڪارڪنن کي عدم تشدد واري تحريڪ جا فائده سمجهائيندا آهن. تازو جيڪو شام ۾ ٿي رهيو آهي ته ماڻهن عدم تشدد جي رستي کي ترڪ ڪري هٿيار ڪنيا، نتيجي ۾ وڏي تباهي سڀني جي سامهون آهي.

چوٿون: عوامي مزاحمتي تحريڪ ۾ عام شهرين جي شموليت کي وڌائڻ

عوامي مزاحمت جون تحريڪون تڏهن ڪامياب ٿي ٿين جڏهن انهن ۾ عام ماڻهو وڏي تعداد ۾ شريڪ ٿين ٿا. تحريڪ ڪامياب ان ڪري به ٿئي ٿي جو گهڻي کان گهڻا ماڻهو حڪومت سان وفاداريون ختم ڪري آمريت کي ڪمزور ڪن ٿا. عوامي حمايت وڃائڻ بعد آمريتي حڪومت جي لاءِ حڪمراني جاري رکڻ وڌيڪ مهنگو ڪم بڻجي وڃي ٿو. تاريخ مان ڪيتريون ئي شاهديون ملن ٿيون جن مان ثابت ٿئي ٿو ته جڏهن عوام وڏي تعداد ۾ اهڙين تحريڪن جو حصو بڻجن ٿا ته آمريتون جهڪي پون ٿيون.

ان جو هڪ ٻيو مثال مصر جو آهي جتي سال 2011 ۾ لکين ماڻهن آمريت مخالف مظاهرن ۾ شرڪت ڪئي، تيونسيا ۾ پڻ سماج جي مختلف طبقن، ننڍن توڙي وڏن ماڻهن، مردن توڙي عورتن، مذهبي توڙي سيڪيولر گروهن، هيٺئين ڪلاس کان وٺي مڊل ڪلاس جي ماڻهن، شهري توڙي بهراڙيءَ جي ماڻهن ان تحريڪ ۾ زبردست حصو ورتو نتيجي ۾ آمريت جي تڏا ويڙهڻي. ان عوامي اپار جي برعڪس 1989 ۾ چين ۾ شاگردن جي تحريڪ بري طرح ناڪام ٿي، اهڙي طرح 2009 واري گرين تحريڪ پڻ ناڪام ٿي ڇو ته انهن تحريڪن ۾ عام ماڻهو وڏي تعداد ۾ شامل نه ٿيو.

اسان جيڪا هتي ڏيان ۾ رکڻ لاءِ جيڪا چيڪ لسٽ ڏني آهي ان ۾ عوام جي وڏي اڪثريت کي پنهنجي پاسي ڪري حرڪت ۾ آڻڻ کي اوليت ڏني آهي. بهتر مستقبل جو تصور عوام ۾ يڪسوئي پيدا ڪري ٿو ۽ کين عمل لاءِ آماده ڪري ٿو. عمل دوران منصوبه بندي جا عنصر ماڻهن ۾ اعتماد پيدا ڪن ٿا، سندن امڪان خدشن کي دور ڪرڻ ۾، سندن وقت جي صحيح استعمال ۽ تحريڪ لاءِ قرباني ڏيڻ جو جذبو پيدا ڪن ٿا. هڪ موثر حڪمت عملي جو ڪمال اهو آهي ته هر طبقي، امير، غريب، پوڙهن توڙي نوجوانن کي پنهنجي ڀنگه جو ڪم ڪرڻ لاءِ گهربل گنجائش ڏئي. عدم تشدد تي ٻيڊل تحريڪ جو ڪمال به اهو آهي ته اها هر قسم جي ماڻهوءَ کي ڪردار ادا ڪرڻ جو موقعو ڏئي ٿي، جڏهن ته هٿياربند ويڙه فقط ڪجهه تربيت يافته ماڻهو ئي حصو وٺي سگهن ٿا.

پنجون: طاقت جي استعمال جي منفي نتيجا

آمريتي حڪومتن جي هٿن ۾ جيڪو وڏو هٿيار هوندو آهي سو ڏنڊي جو استعمال يعني طاقت جو استعمال، تشدد ۽ ظلم جو استعمال. تنهن ڪري عوامي اپار جي تحريڪن کي سوچڻ گهرجي اهڙن پر تشدد

ڪارواين جو توڙ ڇا آهي، ڪيئن هڪ جابر حڪمران کي مجبور ڪجي ته هو طاقت جو استعمال نه ڪري سگهي. هن کي اها ڳالهه باور ڪرائجي ته طاقت جو استعمال ڪرڻ سندس فائدي جي بجاءِ نقصان وڌيڪ ٿيندو. پر ان کان به اڳ ضروري آهي ته خطرن (رسڪ) جو جائزو ورتو وڃي. ان جائزي وٺڻ بعد اهڙن عملن جي چونڊ ڪئي وڃي جن سان حڪومتي پرتشدد ڪارواين جو امڪان گهٽ هجي. مثلاً جڏهن تشدد جو خطرو وڌيڪ هجي ته ان صورت ۾ وڏا عوامي جلسا ڪرڻ نٿا ٿي سگهن، ڇو ته جڏهن ماڻهو ٻاهر روڊ تي ايندا ته تشدد جو امڪان رهندو، پر ان جي جاءِ تي وقتي طور عوامي ردعمل ۽ حڪومت کي ميڊيا کان انڪار جا پيا به ڪيترائي رستا موجود آهن مثلاً ڪجهه شين جو بائيوڪاٽ ڪرڻ، هڙتال ڪري گهر ويهي رهڻ، مزاحمت جا ڪجهه نشان ڪڍڻ عوام جاين تي بيهي رهڻ وغيره انهن عملن سان جابر حڪومت لاءِ ڏکيو ٿي پوندو ته هو اهڙن پر امن شهرين مٿان تشدد ڪن.

1983 ۾ چلي جي حڪمران آگوستو پنوشي جي خلاف ماڻهن تمام وڏي تحريڪ شروع ڪئي، پر ان دوران هو سندس بربريت کان به بچڻ چاهين پيا. پنوشي جي آمريت هڪ ڏهاڪي تائين ماڻهن کي وڏي پئماني تي گرفتار ڪيو، ڦاهيون ڏنيون، تشدد جو نشان بڻايو، جبري طور گم ڪيو ويو، اهو سڀ ڪجهه ان ڪري ڪيو ويو ته جيئن ماڻهو ٻاهر پنهنجو آواز اٿارڻ نه اچن. اپريل 1983 ۾ ڪوپر جي مائينز ۾ ڪم ڪندڙ مزدورن سينٽياگو جي ٻاهران هڙتال جو سڏ ڏنو پر پنوشي رتوچاڻ جي ڌمڪي ڏنو ته هڙتال کان اڳ هو پنهنجي فوج موڪليندو، سندس ان ڌمڪي کان اڳ مزدورن جي اڳواڻ رتوچاڻ کان بچڻ لاءِ هڙتال جو سڏ واپس ورتو ۽ ان جي بدلي سڄي ملڪ ۾ احتجاج جو سڏ ڏنو ته جيڪو به هن تحريڪ ۾ شامل ٿيڻ چاهي اهو ڪم به سست رفتار سان ڪندو، گاڏي بي سست رفتار سان هلائيندو ۽ پنڌ به سست رفتار سان ڪندو. سندس ان سڏ جي موٽ تمام زبردست رهي، بلڪه غير معمولي طور ماڻهن شرڪت ڪئي جنهن بعد ماهوار هڙتالن جا سڏ ڏنا ويا. پورهيتن جو اهو پهريون قدم هو جنهن سان خوف جي فضا ٽٽي ۽ پنوشي جي دهشت جي دور ۾ ڌار پوڻ شروع ٿيا. ڇو ته جڏهن ماڻهن ڏٺو ته سندن پرامن محدود احتجاج جو ڪو وڏو پرتشدد حڪومتي ردعمل نه ٿو اچي ته هنن لاءِ رسڪ گهٽجي ويو، سندن دل وڌي ٿي، ۽ پنوشي جي فوج سامهن ڪو جواب نه رهيو ته هو ان هيٺين سطح تائين احتجاج ڪيئن منهن ڏين ۽ ڇا ڪن.

حڪومتي تشدد جي خطري کي گهٽائڻ ۽ ان کان بچڻ جا پيا به ڪيترائي طريقا آهن، يا وري ايئن چئون ته وقت جي حڪومت کي اها ڳالهه سمجهڻ ۾ اچي وڃي ته تشدد سان ڪين فائدي جي بجاءِ نقصان وڌيڪ ٿيندو. ان لاءِ هڪڙي حڪمت عملي ته اها ٿي سگهي ٿي ته حڪومت جي برطرفيءَ جو مطالبو ڪرڻ جي بجاءِ صاف پاڻيءَ جو مطالبو ڪرڻ، شهرن ۽ پاڙن ۾ امن قائم ڪرڻ وغيره جهڙا معاملا اٿاري ماڻهن کي متحرڪ ۽ گڏ ڪجي ته جيئن حڪومت اهڙن احتجاجن خلاف بربريت جو مظاهرو ڪيو ته ان جو عوامي ردعمل وڌيڪ ايندو. مثال طور مصر ۾ سال 2010 ۾ سماجي ڪارڪن جيڪو گهڻو ڪري انٽرنيٽ تي سرگرم هوندو هو، بلاگس لکندو هو، هن خلاف حڪومت ڪاروائي ڪئي، کيس هڪ انٽرنيٽ ڪيفي مان ڪنڀي ڪنيو ويو، کيس تشدد ڪري ماريو ويو، هن جو ڏوه صرف اهو هو جو هن حڪومتي ڪرپشن کي ظاهر پئي ڪيو ۽ ان تي قلم کنيو. حڪومت مخالف گروپن فيس بڪ تي گڏجي مهم شروع ڪئي ۽ چوڻ لڳا ته ”اسين سڀ خالد سعيد آهيون“. هنن ان عمل ذريعي صرف حڪومتي ان

ڪوشش ڪي رد ڪيو جنهن حڪومت هن جي زندگيءَ کي غير قرار ڏئي رهي هئي. پر عوام هن موت تي خاموش ٿي نه وئو ۽ جنهن تشدد جو مظاهرو حڪومت ڪيو ان جو نتيجو حڪومت جي گڇيءَ ۾ پيو.

ڇهون: تحريڪ جي مخالفن ۾ ڌار وجهڻ

وقت سان گڏ جيئن عوامي مزاحمتي تحريڪ وڌندي رهي ٿي تيئن ڪافي ماڻهو پنهنجون وفاداريون تبديل ڪن ٿا. حڪومتي ڌر جا سرگرم توڙي خاموش ماڻهو وفاداريون تبديل ڪرڻ شروع ڪن ٿا. مثلاً حڪومت ۾ ويٺل سڌار پسند ۽ انتها پسند سرڪار مٿان قبضو ڄمائڻ لاءِ پاڻ ۾ اندروني ويڙهه شروع ڪندا آهن. معاشي دٻاءُ هيٺ ممڪن آ ته سرڪار ڪجهه مطالبه مڃي وٺي ته جيئن ملڪ جي معيشت جو ڦيٽو هلڻ لڳي. تحريڪ هلڻ سان حڪومت ڪيترن ئي دٻائڻ جو شڪار ٿيندي آهي. حڪومت جي وفادار نوڪر شاهي، فوجي، پوليس ۽ ٻيا ممڪن آ ته حڪومت کي ڇڏين ڏين، اهو به ممڪن آ ته هو حڪومت مان بيزار هجن ڇو ته سندن خاندان جا ميمبر ۽ دوست ممڪن آ ته ان تحريڪ جو حصو هجن. ايتري حد تائين جو مٿيون طبقو جيڪو هونئن ته سرڪاري جو حصو هوندو آهي، سندن همدرد هوندو آهي، پر انهن جي دلين ۾ به شڪ پيدا ٿئي ته آيا هيءَ حڪومت برقرار رهندي به يا نه! ۽ ممڪن آ ته اهي ماڻهو اٽل ٿيا ٿي بيهي رهن ڇو ته هو تاريخ جي هن نازڪ موڙ تي ڪنهن غلط صف ۾ نه ٿا بيهڻ چاهين.

ان حوالي سان 2004 ۾ يوڪرين ۾ آيل اورينج انقلاب جو ئي مثال وٺو جتي باغين شعوري طور تي فوج سان ڳالهين جو سلسلو جاري رکيو ۽ ان ۾ هنن ريٽائرڊ فوجين جي ذريعي ڳالهين ڪيون. وقت سان گڏ مخالف ڌر ثابت ڪيو ته هو پرامن آهن ۽ معقول ڳالهين ۾ يقين رکن ٿا، سلامتي ادارن کي هنن اپيل ڪئي ته اچي ماڻهن جي جاين ۽ جانين جو تحفظ ڪيو، هنن ته پوليس وارين گلاب جا گل تحفي ۾ ڏيڻ شروع ڪيا ته هو جهيڙو نه ٿا ڪرڻ چاهين. پر گڏوگڏ هو سرڪار جي ڪريشن جي پٽ پٽ وائڪي ڪندا رهيا. نتيجي ۾ اڳتي هلي هنن سپاهين جو ساٿ ۽ همدردي حڪومت کان چڻي پاڻ حاصل ڪيو. جڏهن حڪومت مخالف ڌر مٿا جبر ۽ تشدد ڪرڻ شروع ڪيو ته ڪيترائي فوجي توڙي سپاهي اٽل ٿيا رهيا. سربيا ۾ ميلوسوچ جي حڪمراني جي آخري ڏينهن ۾ به ايئن ئي ٿيو. اتي سربيا ۾ توڙي جو فوج ۽ پوليس بغاوت نه ڪئي پر هنن حڪومت جا حڪم ٻڌا اٿڻا ڪري ڇڏيا. اڻپور آڪٽوبر 5 واري بغاوت جي آخري ڏينهن ۾ هڪ پوليس آفيسر کي هيلڪاپٽر مان ڪيميل مادو مظاهرين مٿان اڇلائڻ جو حڪمنامو مليو جيڪو هن نه مڃيو ان وقت ته هن اهو چيو ته خراب موسم جي ڪري کيس زمين تي مظاهرين صحيح طرح نظر نه پئي آيا، توڙي جو ان ڏينهن سج جي روشني جام هئي، پر بعد ۾ هن قبول ڪيو ته هن ڪيميل مادو ڇاڻي وائي نه اڇلايو جو کيس ٻپ هو ته سندس خاندان جا ماڻهو پڻ ان ڏينهن ريلي ۾ شريڪ هوندا.

ان قسم جون بغاوتون يا عملدارن جو اٽل ٿيڻ سوسائٽي جي بگهي جدوجهد جو نتيجو هوندو آهي. سرڪار کان لاتعلق ٿيڻ ۾ پلي ڪن ماڻهن جا ذاتي مفاد هجن پر کين اهڙو فيصلو ڪرڻ ۾ وقت لڳي ٿو. جن تحريڪن ۾ ايڪو هوندي آهي ۽ منظم هجن ٿيون، پرامن رهن ٿيون تن جي صفن ۾ پس وپيش تمام گهڻن مختلف مڪتبه فڪر جا ماڻهو شامل ٿين ٿا، مختلف طبقن ۽ فڪرن جي ماڻهن کي شامل ڪرڻ سان جڏهن تحريڪ نازڪ موڙ تي پڄي ٿي تڏهن سرڪار جا ماڻهو وفاداريون مٽائين ٿا ۽ مخالف ڌر جي تحريڪ جو حصو بڻجن ٿا. پر ان لاءِ پرامن جدوجهد ۾ ايمان هجڻ، منصوبه بندي جو هجڻ ضروري آهي. پر جيڪڏهن ڪا به مخالف ڌر جي تحريڪ پرتشدد بڻجي ٿي، يا ان مان اهو خطرو موجود رهي ٿو

تڏهن سرڪار جا وفادار ماڻهو تشدد جي ڊپ کان سرڪار سان چنبرڙيا پيا هوندا آهن. جيئن شام واري بغاوت ۾ سال 2011 ۾ ٿيو.

ٻاهرين قوتن تي اثر

هيءَ چيڪ لسٽ نه صرف مخالف ڌر جي تحريڪن لاءِ فائديمند آهي بلڪه پيا ماڻهو پڻ ان مان فائدو وٺي سگهن ٿا ته ڪنهن چڪتاڻ ۾ سندن ڪردار ڇا هجي. مثال طور صحافين کي رپورٽ ڪرڻ لاءِ هيءَ چيڪ لسٽ ڪافي مدد ڏئي سگهي ٿي ته عدم تشدد واري تحريڪ ڪيئن ڪم ڪري ٿي، هو چڪتاڻ کي صحيح نموني سمجهي سگهن ٿا. کين خبر پئي سگهي ٿي ته ڪيترا عام شهري تحريڪ جو حصو ٿي رهيا آهن، ۽ ڇو ٿي رهيا آهن، آيا حڪومتي ڪارندا سرڪار جا حڪم دل سان مڃي ۽ ان تي عمل ڪري رهيا آهن يا نه، حڪومت پر تشدد ڪارواين جو اثر سرڪار فائديمند پيو نڪري يا الٽو سرڪار کي ڳڇيءَ ۾ پوڻ وارو آهي. حڪومت ڪارباري طبقي جي حمايت ڇو وڃائي رهي آهي، يا واري يوڪرين واري بغاوت ۾ صدر فنبروري 21 تي ملڪ مان ڪهڙين حالتن جي ڪري ڀڄي ويو ڇو ته سندس ڀڄي وڃڻ کان ڪجهه ڪلاڪ اڳ ئي سرڪار مظاهرين مٿان بدترين تشدد ڪرڻ جو حڪم جاري ڪيو هو جنهن جو اثر ايتو نڪتو. ان قسم جون ٿيندڙ تبديليون صحافين با آساني وقت کان اڳ سمجه ۾ اينديون جيڪڏهن هو هن قسم جو تحريرون پڙهن ۽ تحريڪن جي نوعيت کي سمجهن.

ساڳي طرح جيڪڏهن پاليسي ٺاهيندڙ هن قسم جي چيڪ لسٽ کي اڳواٽ پڙهن ۽ سمجهن ته هنن لاءِ به مددگار ٿي سگهي ٿي. شام ۾ 2011 جي پونئين حصي ۾ شهرين جي مزاحمت ڪافي موقعا فراهم پئي ڪيا، اسد جي حڪمراني خلاف هلايل تحريڪ کي ٻاهرين قوتن سمجهڻ ۾ غلطي ڪئي. ان وقت ڪيترائي اسد جا وفادار کيس ڇڏي وڃي رهيا هئا، نه صرف سني سپاهي بلڪه ٻيا پڻ، ان وقت هنن سڀني اسد جي حڪمراني مان جند آجي ڪرڻ ۾ ئي پنهنجي فتح پئي سمجهي. اسد حڪومت پونين پساهن ۾ هئي ان جي هڪ ٻي نشاني ڪارباري برادري طرفان هن سان لاتعلقي وارو مرحلو شروع ٿيڻ هو. اهڙين حالتن ۾ فري سيرين آرمي ذريعي هٿيار بند ويڙه شروع ڪرڻ وڏي غلطي هئي، ان جا نتيجا منفي نڪتا. هي چيڪ لسٽ ٻاهرين قوتن کي مقامي ماڻهن جي جمهوري ۽ آزاديءَ جي تحريڪن کي سمجهڻ ۾ مددگار ٿي سگهي ٿي. مثال طور اسان جن پهرين تن صلاحيتن جو ذڪر ڪيو آهي انهن جي بهتر حوصلا افزائي صرف بهتر رابطي ذريعي ڪري سگهجي ٿي. گڏيل قومن جي انساني حقن بابت گڏيل پڌرنامي جي 19 آرٽيڪل هيٺ ڪا به جابر حڪومت پنهنجي شهرين کان اظهار جي آزادي جو حق نه ٿي کسي سگهي. چيڪ لسٽ ۾ ذڪر ڪيل ڇهن عنصرن کي ٽيڪنيڪل جدت ذريعي انهن لارڻن ۽ ذڪر ڪيل ٽن صلاحيتن کي اڳتي وڌائي سگهجي ٿو.

چيڪ لسٽ ۽ تضاد جيڪي اسان جي مستقبل جو تعين ڪندا

جنهن ماحول ۾ عدم تشدد واريون تحريڪون هلن ٿيون سو تمام گهڻو پيچيده آهي، جنهن لاءِ هيٺئين سطح تائين رابطو ڪاري، فتح لاءِ حڪمت عملي گهربل هوندي آهي، پر ان تحريڪ جا ڪارڪن ان پيچيده ماحول ۾ مونجهاري جو شڪار به ٿين ٿا، مٿان غلط فيصلو ڪرڻ جو خوف به هنن ۾ رهي ٿو، ڇو ته غلط فيصلو ڪيترن ماڻهن جي زندگي وڃائي سگهي ٿو ۽ ڪن ماڻهن جي ذهنن ۾ ويٺل فريب وڌيڪ

مضبوط ٿي سگهي ٿو ته هي امر ناقابل شڪست آهي. هي چيڪ لسٽ تحريڪ جي اڳواڻن کي جدوجهد جي واٽ ۽ ان جي لاهن چاڙهن کان واقف ڪري ٿو. ڪي ماڻهو چئي سگهن ٿا ته ڪنهن به ملڪ ۾ سياسي ۽ ٻيا عنصر ايترا گهڻا ۽ مختلف هوندا آهن جن ۾ ڪنهن هڪ چيڪ لسٽ جي ذريعي آمريت کي ختم ڪرڻ واري رستي کي آسان ڪرڻ تمام سادي ڳالهه آهي ۽ ٻيو ته جدوجهد دوران نازڪ صورتحال لاءِ فيصلا سازي کي تمام گهڻي توجهه گهربل هوندي آهي جنهن جو فوڪس مقامي حالتن تي منحصر هوندو آهي.

پر ٽسو هي چيڪ لسٽ اهو نه ٿي چئي ته مقامي عنصرن ۽ حالتن کي ذهن ۾ نه رکيو، ان جي برعڪس انهن مقامي حالتن، منفرد عنصرن کي ذهن ۾ رکندي اوهان آڏو وصيع حڪمت عملي ۽ هڪ تاجي پيٽي جي ڳالهه ڪري ٿي ته جيئن اوهان کي خبر هجي ته اهي سڀ تبديليون ۽ حالتون ممڪن طور ڪهڙو رخ اختيار ڪري سگهن ٿيون ۽ انهن کي ڪيئن سمجهجي، ۽ عدم تشدد واري تحريڪ ڪيئن فتح ماڻي سگهي ٿي. ان چيڪ لسٽ بابت اٺل گواندي تحقيق ڪئي ۽ ان جي اهميت بابت لکيو ته ”هي چيڪ لسٽ ڪافي ماڻهن جو دفاع آهي، انهن جو به جن وٽ تمام گهڻو تجربو آهي، کين شڪست کان بچائي سگهي ٿي، اسان کي پنهنجين غلطيون، غلط فيصلن کان بچائي ٿي ڇو ته انسان جي حيثيت ۾ اسان سڀئي غلطيون ڪندا آهيون.“

هو وڌيڪ لکي ٿو ته ”انتھائي پيچيدگيءَ واري حالت جڏهن غير يقيني تمام گهڻي هوندي آهي ۽ فردن وٽ موجود ڄاڻ ڪافي نه هوندي آهي، ان غير يقيني واري صورتحال ۾ هيءَ چيڪ لسٽ تحريڪي اڳواڻن ساديون پر اهم شيون ياد رکڻ ۾ مددگار ثابت ٿئي ٿي ته جيئن جو ڪڏهن ڪڏهن هو عام فهم ساديون ڳالهون، نقطه، اپاءَ وساري نه سگهن. هيءَ چيڪ لسٽ ان ڳالهه کي يقيني ٿي بڻائي ته جدوجهد جي عمل دوران ماڻهو پاڻ ۾ ڳالهائيندا رهن ۽ رابطي ۾ رهن جيئن ايندڙ وقت جي اٿيٽي ۽ ٿيٽي بابت به اڳڪٿي ڪري سگهن.“

چيڪ لسٽ اهو ڏس ته ڏيندي ته آخري فتح ڪنهن جي ٿيندي، جابر جي يا سول سوسائٽي جي، پر هي لسٽ اوهان لاءِ نشانين ۽ گس پيش ڪري ٿي ته ڪيئن شهري آزادي جي گهر واري جدوجهد آمريت وارين حڪومتن جو خاتمو آڻين ٿا.

حوالا ۽ ڪتاب

1. واءِ سول ريزسٽنس ورڪس: دي اسٽريٽيجڪ لاجڪ آف نان وايولينٽ ڪانفلاڪٽ. ليڪڪ: چينوٿ ايريڪا، ماري اسٽيفن، نيو يارڪ، ڪولمبيا يونيورسٽي. صفحو 6.

نواي وي سي او ديٽا هتي دستياب آهي

http://www.du.edu/korbel/sie/research/cheno_navco_data.html

نمبر 2، هي حوالو هڪ اسٽڊي مان ورتل آهي جيڪا 1972 کان 2005 تائين ”هائو فريڊم از ون: فرام سوڪ رسزٽنس ٿو ڊيوربل ڊيموڪريسي“ جي عنوان سان هئي، ان جا ليڪ وڌيڪ لکن ٿا ته ”50 کان 70 ملڪ اهڙا آهن جتي ماڻهن آمريت مان جند آجي ڪري جمهوري آزادي ماڻيون اتي اهم عنصر عام شهرين جون جمهوري جدوجهد ڪارفرما رهيو آهي. ٻين لفظن ۾ ته 70 سيڪڙو آمريت جو خاتمو توڙي گهڻ قومي ملڪن ۾ ماڻهن کي آزاديون ان فيڪٽر جي ڪري مليون. سال 2005 تائين انهن ملڪن ۾ 32 ملڪ مڪمل آزاد آهن، 14 ڪجهه آزاد آهن ۽ 4 اهڙا آهن جيڪي اڃان به آزاد نه آهن.

پيٽر ايڪرمين، اينڊراين ڪرانٽڪي، 2005. هائو فريڊم از ون: فرام سوڪ رسزٽنس ٿو ڊيوربل ڊيموڪريسي. واشنگٽن، ڊي سي: فريڊم هائوش صفحو 6 ۽ 7.

3. نئينور مرچنٽ، اڊرائين ڪارنٽڪي، آرچ پڊنگٽن، ۽ ڪرسٽوفر والنٽ، 2008. اين ايبلنگ اينوائونمنٽ فار سوڪ اينگيجمنٽ اينڊ ڊائنامڪس آف ڊيموڪريٽڪ ٽرانزيشن. فريڊم هائوس اسپيشل رپورٽ، جولاءِ 18، صفحو 1.

4. ساڳيو ڪتاب صفحو 1

5. ايريڪا چينوٽ ۽ ماري اسٽيفن، 2011. واءِ سول ريزسٽنس ورڪس: دي اسٽريٽيجڪ لاجڪ آف نان وايولينٽ ڪانفلڪٽ. ليڪ: چينوٽ ايريڪا، ماري اسٽيفن، نيو يارڪ، ڪولمبيا يونيورسٽي. صفحو 6.

6. ساڳيو ڪتاب صفحو 1.

7. ساڳيو ڪتاب صفحو 68.

8. ساڳيو ڪتاب صفحو 62.

9. ايريڪا چينوٽ. 2014 ٽرينڊس ان سول رزسٽنس ۽ اٿارٽيٽرين ريسپانس. دي ائنٽلانٽڪ ڪائونسل فيوچر آف اٿارٽيٽرين پروجيڪٽ. اپريل 15.

10. واءِ سول ريزسٽنس ورڪس: دي اسٽريٽيجڪ لاجڪ آف نان وايولينٽ ڪانفلڪٽ. ليڪ: چينوٽ ايريڪا، ماري اسٽيفن، نيو يارڪ، ڪولمبيا يونيورسٽي. صفحو 66.

11. ٿامس سي شيلنگ. 1968، ”سم ڦيوسچنس آن سولين ڊفينس“. آڊم روبرٽس سولين رزسٽنس ايز اي نيشنل ڊفينس: نان وايولينٽ ايڪشن اگينسٽ اگريشن. هريسبرگ. پي اي: اسٽاڪپيل بڪس. صفحو 302.

12. پيٽر ايڪرمين ۽ جيڪ ڊووال. 2000. اي فورس مور پاورفل: ايس سينچري آف نان وايولينٽ ڪانفلڪٽ. لنڊن: ايس ٽي مارٽن پريس پال گريو ميڪملين. صفحو 113 کان 174.

13. 10. واء سول ريزسٽينس ورڪس: دي اسٽريٽيجڪ لاجڪ آف نان وايولينٽ كانفلاڪٽ. ليڪڪ:
چينوٽ ايرڪا، ماريا اسٽيفن، نيو يارڪ، ڪولمبيا يونيورسٽي. صفحو 30 کان 61.
14. ساڳيو ڪتاب صفحو 30 کان 61.
15. ساڳيو ڪتاب صفحو 46 کان 49.
16. اي فورس مور پاورفل. فلم ڊائريڪٽر اسٽيو يارڪ. يارڪ زمرمين 2000.
17. انيڪا لوڪ بئينڊيجڪ ۽ آئي ون ماروڪ. 2006. پاور ۽ پرسونيشن: نان وايولينٽ اسٽريٽيجيز تو
انفلوئنس اسٽيٽ سيڪيورٽي فورسز ان سربيا (2000) ۽ يوڪرين (2004). ڪميونسٽ ۽ پوسٽ
ڪميونسٽ اسٽڊيز 39، نمبر 3، (سيپٽمبر) صفحو 411 کان 429.
18. نيبوجسا ڪوڪ جو انٽرويو، ويسرنجي نووسٽي. آڪٽوبر 2، 2010.
19. اٽل گوانڊي 2009. دي چيڪ لسٽ مينيفيسٽو: هائو تو گيٽ ٽنگس رائٽ. نيو يارڪ: پڪاڊور.
صفحو 47.
- ساڳيو ڪتاب صفحو 79.